

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის

მოამბე

II
(47-B)

თბილისი
2011

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის

მ ო ა მ ბ ე

II

(47-B)

საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სერია
გამოდის 1920 წლიდან

Bulletin

of the

Georgian National Museum

II

(47-B)

Series of Social Science

Issued since 1920

თბილისი 2011 Tbilisi

უ ა კ (U D C) 0 6 9 (4 7 9 . 2 2) (0 5 1 . 2)

9 0 2 + 9 0 3 + 7 3 7 + 7 3 6 . 2 + 3 9 + 9 0 4 + 9 3 / 9 4 + 9 3 0 . 2 7 + 7

ს - 3 2 3

G - 3 7

სარედაქციო კოლეგია: დავით ლორთქიფანიძე, ზურაბ თვალჭრელიძე, ნოდარ ბახტაძე, თეიმურაზ ბერიძე, ნანა ბურჭულაძე, იულონ გაგოშიძე, დარეჯან კაჭარავა, გიორგი მარსაგიშვილი, გიორგი მინდორაშვილი, ელდარ ნადირაძე, ზაზა სხირტლაძე, ნოდარ შოშიტაშვილი, მედეა წოწელია, ოთარ ჯაფარიძე

Editorial Board: David Lordkipanidze, Zurab Tvalchrelidze, Nodar Bakhtadze, Teimuraz Beridze, Nana Burchuladze, Iulon Gagoshidze, Darejan Kacharava, Giorgi Marsagishvili, Giorgi Mindorashvili, Eldar Nadiradze, Zaza Skhirtladze, Nodar Shoshitashvili, Medea Tsotselia, Otar Japaridze

სარეცენზიო საბჭო: დიმიტრი ახვლედიანი, როზეტა გუჯეჯიანი, რუსუდან დოლაბერიძე, თამილა კაპანაძე, დავით ლომიტაშვილი, გიორგი მახარაძე, თემურ შარიკაძე, ნინო ჩიხლაძე, გურამ ჩხაიძე, მინდია ჯალაბაძე

Review Committee: Dimitri Akhvlediani, Rozeta Gujejiani, Rusudan Dolaberdze, Tamila Kapanadze, David Lomitashvili, Giorgi Makharadze, Temur Shari-kadze, Nino Chikhladze, Guram Chkhaidze, Mindia Jalabadze

რედაქტორი: ზურაბ თვალჭრელიძე

Editor-in-chef: Zurab Tvalchrelidze

პასუხისმგებელი მდივანი: მედეა წოწელია

Executive secretary: Medea Tsotselia

ISSN 1512-1895

© საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, 2011
Georgian National Museum, 2011

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მოამბის წინამდებარე ტომი წარმოადგენს საქართველოს მუზეუმის მოამბის (1920-1935 წწ), საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბის (საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სერია – B, 1936-1944 წწ) და სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბის (საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სერია – B, 1947-2004 წწ) ტრადიციული, სერიული გამოცემების გაგრძელებას – საზოგადოებრივი მეცნიერების მიმართულებით.

ტომში წარმოდგენილია ნაშრომები ისტორიის, არქეოლოგიის, ნუმიზმატიკის, ეთნოგრაფია/ეთნოლოგიის, ხელოვნების ისტორიისა და ისტორიული ანთროპოლოგიის შესახებ, რომლებშიც ქართული, აგრეთვე კავკასიური კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელოვანი საკითხებია განხილული.

ტომს ერთვის საქართველოს ეროვნული მუზეუმის 2011 წლის ქრონიკა.

The present volume of the Bulletin of the Georgian National Museum is continuation of the serial publications of the Bulletin of the Georgian Museum (1920-1935), the Bulletin of the Georgian State Museum (series of social sciences – B, 1936-1944) and the Bulletin of the Simon Janashia Georgian State Museum (series of social sciences – B, 1947-2004).

The volume presents papers dealing with archaeology, numismatics, ethnography/ethnology, history, art history and historic anthropology in which the main aspects of Georgian and also Caucasian cultural heritage are discussed.

The issue is supplied with 2011 chronicle of the Georgian National Museum.

სარჩევი CONTENTS

არქეოლოგია Archaeology

თენგიზ მეშველიანი

დასავლეთ საქართველოში ნეოლითის წარმოშობის საკითხისათვის 6

Tengiz Meshveliani

On the Problems of Origin of Neolithic in West Georgia

ნანა რეზესიძე

გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარი დმანისის
ნაქალაქარიდან 36

Nana Rezesidze

A Late Bronze – Early Iron Age Settlement
from Dmanisi Site

ნინო ლორთქიფანიძე

სატირის „დაკრძალული“ ქანდაკება ვანიდან 53

Nino Lordkipanidze

The so-called “buried” statuette of a Satyr from Vani

ნანა მათიაშვილი

მედუზა-გორგონას გამოსახულებიანი მედალიონი დიოსკურიიდან 69

Nana Matiashvili

A Medallion with Meduza-Gorgona Image from Dioscuria

გელა გამყრელიძე

რომანიზაციის გლობალისტური პროცესი და იბერია-კოლხეთი
(ზოგადი მიმოხილვა) 76

Gela Gamkrelidze

Globalistic Process of Romanization and Iberia-Colchis (General review)

Эмиль Искендеров

К вопросу о некоторых общих типах погребальных памятников
Албании, Иберии и Армении в античное время 92

Emil Iskenderov

Concerning the Issue of Some Common Burial Types in
Albania, Iberia and Armenia in the Antique Period

პოლ ევერილი, ფილ მარტერი, დავით ლომიტაშვილი, ნიკოლოზ მურგულია არქეოპოლისის ტოპოგრაფია. ნოქალაქევის მრავალფენიანი ძეგლის კვლევა	102
Paul Everill, Phil Marter, David Lomitashvili, Nikoloz Murgulia Mapping of Archaeopolis. Survey of a Multi-Period Site of Nokalakevi	
დავით ლომიტაშვილი, ნინო კებულაძე, ანა თვარაძე, იან კოლვინი ნოქალაქევი I. ორმხრივპროტომიანი ზომორფული ფიგურების კულტურა.....	116
David Lomitashvili, Nino Kebuladze, Ana Tvaradze, Ian Colvin Nokalakevi I. Culture of Double-Protoma Zoomorphic Sculptures	
ნიკოლოზ მურგულია ეგრისის სამეფოს თავდაცვითი სისტემა IV-VI საუკუნეებში (კვლევის მეთოდები)	135
Nikoloz Murgulia The Fortification System of the Lazica (Egrisi) Kingdom in the 4 th -6 th cc. (An Investigation Method)	
ირმა ბერძენიშვილი აღმოსავლეთ საქართველოს სანათლავეები (IV-X სს.)	148
Irma Berdzenishvili Baptisteries of Eastern Georgia (4 th -10 th cc.)	
დავით ბერიკაშვილი ანტეფიქსები და კრამიტები სამთავისის სამონასტრო კომპლექსიდან	167
David Berikashvili Antefixes and Roof Tiles from the Samtavisi Monastic Complex	
ლუიზა გვრიტიშვილი, თინათინ კერესელიძე ზომორფულსახეებიანი მოჭიქული ჭურჭლის შესწავლისათვის	190
Luiza Gvritishvili, Tinathin Kereselidze For Studying of Zoomorphical Image Glazed Ceramics	
მარგალიტა ჩემია ნეკრესის ნაქალაქარის მხატვრული კერამიკის ერთი საინტერესო სახეობის შესახებ	205
Margalita Chemia On one of the Important Ceramic Samples from Nekresi Settlement	
ჯიმშერ ჩხვიმანი მეჩეთი დმანისის ნაქალაქარზე	214
Jimsher Chkhvimiani A Mosque from the Medieval Dmanisi	

არქეოლოგია

დავით ბერიკაშვილი

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
შალვა ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმი
ლ. გუდიაშვილის ქ. №1, 0105, თბილისი, საქართველო
ელფოსტა: d.berikashvili@yahoo.com

ანტეფიქსები და კრამიტები სამთავისის სამონასტრო კომპლექსიდან

სამთავისის სამონასტრო კომპლექსი შუა საუკუნეების საქართველოს ერთ-ერთი თვალსაჩინო ძეგლია. იგი მდებარეობს ისტორიულ შიდა ქართლში, მდინარე ღეხურის მარცხენა ნაპირზე, აერთიანებს საკათედრო ტაძარს, დარბაზულ ეკლესიას, საეპისკოპოსო პალატს, ადრეული შუა საუკუნეების ბაზილიკურ ეკლესიას, სამრეკლო-კარიბჭესა და გალავანს. თავისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ის არაერთხელ გამხდარა სამეცნიერო კვლევის საგანი. თუმცა, ეს კვლევები, ძირითადად, მთავარ ნაგებობას – ჯვარგუმბათოვან ტაძარს ეხებოდა. სხვა ობიექტები კი ბოლო დრომდე ნაკლებად იყო შესწავლილი.

2004 წელს სამთავისში დაიწყო კომპლექსური სამუშაოები, რაც ითვალისწინებდა ძეგლის ისტორიულ, სახელოვნებო-მემკვიდრეო და არქეოლოგიურ კვლევებს, ანთროპოლოგიურ, პალეონოლოგიურ ძიებასა და კონსერვაცია-რესტავრაციას. ექვსი საველე სეზონის შემდეგ კომპლექსის ისტორია ახლებურად წარმოჩინდა. კერძოდ, აღმოჩნდა ბაზილიკური ეკლესია, შესწავლილ იქნა მონასტრის სამეურნეო უბანი, ეპისკოპოსის მარანი და მასთან დაკავშირებული ხარობისა და თონეების რთული სისტემა. გამოვლინდა მონასტრის კერამიკის სახელოსნო და ზეთსახდელი [ბერიკაშვილი 2010: 99].

მონასტრის ტერიტორიაზე ჩატარებულმა გათხრებმა სამი ათასამდე არტეფაქტი გამოავლინა. აქ ძირითადია კერამიკული ნაწარმი, თუმცა, საყურადღებოა ლითონის, მინის, ძვლისა და ქვის ნივთებიც¹. აღსანიშნავია, რომ არქეოლოგიური მასალის ქრონოლოგია შეესაბამება ძეგლის სტრატეგრაფიულ მონაცემებს. მონასტრის მთელ ფართობზე გამოვლენ-

¹ არქეოლოგიური მასალა დაცულია სამთავისისა და გორის ეპარქიის საცავში. მასალის გარკვეული ნაწილი გამოფენილია ქ. გორის სულიერი განათლებისა და კულტურის ცენტრის მუზეუმის ექსპოზიციაზე. ამჟამად მიმდინარეობს მასალის ინვენტარიზაცია, ხდება მისი გრაფიკული და ფოტოფიქსაცია. სამუშაოების დასრულების შემდეგ სამთავისის არქეოლოგიური მასალა გამოიცემა კატალოგის სახით.

ნილი ხუთი კულტურული ფენა თანმიმდევრობით, უძრავადაა განფენილი და ფენების მნიშვნელოვანი აღრევა აქ არ დასტურდება. საუკუნეების განმავლობაში ფენათწარმოშობი პროცესი სტაბილურად მიმდინარეობდა, რის გამოც ძეგლს ნათელი და სანდო სტრატოგრაფია გააჩნია.

არქეოლოგიური მასალის ქრონოლოგიური დიაპაზონი ვრცელია და მოიცავს პერიოდს ადრეული შუა საუკუნეებიდან XIX საუკუნემდე. კომპლექსის პირველი (ზედა) კულტურული ფენის თარიღი მასალის მიხედვით XVIII საუკუნის მეორე ნახევრითა და XIX საუკუნით განისაზღვრება. მომდევნო, მეორე, ფენა თარიღდება XVII საუკუნითა და XVIII საუკუნის პირველი ნახევრით, მესამე ფენის თარიღი XV-XVI საუკუნეებია. მის ქვეშ განფენილი ყველაზე მძლავრი, მეოთხე, ფენა თარიღდება XI-XIV საუკუნეებით. მეხუთე ფენა, რომელიც სტრატოგრაფიულად ყველაზე დაბლა მდებარეობს, ადრეული შუა საუკუნეებისაა².

უნდა აღინიშნოს, რომ სამთავისის მონასტერს სამეურნეო დანიშნულების სხვადასხვა სათავესთან ერთად კერამიკის საკუთარი სახელოსნოც აქონდა³. დიდი მოთხოვნა თიხის ჭურჭელზე, მიღებზე, თონეებზე, ქვევრებსა და თუნის სხვა სახის ნაწარმზე საჭიროებდა ისეთ ნაწარმოს, რომელიც უზრუნველყოფდა ამ სახის პროდუქციის სწრაფად დამზადებას. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ კომპლექსის ყველაზე დიდ სათავესოში (სათავესო №5) სწორედ კერამიკის სახელოსნო იყო გამართული. აქ ნატარებულმა გათხრებმა ქურასთან ერთად თიხის ჭურჭლის გამოსაწავად საჭირო ინვენტარიც გამოავლინა. აღმოჩნდა ჭიქურის ზოდები, თიხის სოდები და ლითონის წიდეები. ქურაში ჩავარდნილი კრამიტები კი იმის დასტურია, რომ გარდა სამეურნეო დანიშნულების ჭურჭლისა, აქ სამშენებლო კერამიკასაც ამზადებდნენ.

სამთავისში აღმოჩენილი კრამიტებისა და ანტეფიქსების საერთო რაოდენობა რამდენიმე ათეულს აღწევს. მიუხედავად იმისა, რომ მათი უმრავლესობა ფრაგმენტულადაა წარმოდგენილი, მაინც შესაძლებელია ფორმებისა და ზომების დადგენა. ცალკე უნდა აღინიშნოს ჯგუფი კრამიტებისა (დაახ. 60 ერთეული), რომლებზეც ასომთავრული და ნუსხური წარწერებია შემორჩენილი. მათი შინაარსის გამოქვეყნება მხოლოდ კვლევების დასრულების შემდეგ იქნება შესაძლებელი⁴.

წარწერებიანი კრამიტის გარდა სამთავისში წითლად შეღებილი, შეუღებავი, ცისფრად და ყავისფრად მოჭიქული კრამიტის 200-მდე ნიმუშია აღმოჩენილი. მათი ქრონოლოგიური დიაპაზონი ვრცელია –

² ძეგლის სტრატოგრაფია დაწერილებითაა განხილული გ. მახარაძის, დ. ბერიკაშვილისა და გ. ლომთაძის მიერ შედგენილ 2007-2010 წლების არქეოლოგიური გათხრების სამეცნიერო ანგარიშში. ანგარიში დაცულია კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოში.

³ სტატია „კერამიკის სახელოსნო სამთავისიდან“ გამოქვეყნდება მიმდინარე წელს უსიღოგავას ხსოვნისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სტატიათა კრებულში.

⁴ სამთავისში აღმოჩენილ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს იკვლევს ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი გ. გაგოშიძე.

ადრეული შუა საუკუნეებიდან გვიან შუა საუკუნეებამდე. რაც შეეხება ანტეფიქსებს, ისინი ადრეული შუა საუკუნეებისაა.

შედებილი კრამიტები მასიურია, დიდი ზომისაა და განეკუთვნება კომპლექსის ქვედა ფენას. ისინი, ძირითადად, ბაზილიკის ინტერიერში ან მის სიახლოვეს აღმოჩნდა, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ბაზილიკა სწორედ ამ სახის კრამიტით იყო დაბურული. ის დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან და საგულდაგულოდაა გამომწვარი. გამოწვის შემდეგ მათი ზედაპირი წითელი საღებავით – წერნაქით შეუღებავთ. ქვედა მხარე და გვერდები კი შეუღებავია.

ბრტყელი კრამიტების სიგანე თავსა და ბოლოში 5 სმ-ით განსხვავებულია. მომდევნო კრამიტის ვიწრო ბოლოში კარგად მორგების მიზნით 5-7 სმ-ის ნაჭდევია გამოყვანილი, ზედაპირზე კი, იშვიათად, მაგრამ მაინც გხვდება სხვადასხვა გამოსახულება – ძირითადად, ამოკაწრული ჯვარი.

წითლად შედებილი ღარისებური კრამიტიც მასიურია და გამოწვის მაღალი ხარისხით ხასიათდება. განსხვავება კრამიტის თავსა და ბოლოს შორის 10 სმ-ს აღწევს. ვიწრო ბოლოში მათ 2,5-3,0 სმ-ის სიმაღლის ე. წ. ღობე აქვს ამოყვანილი, რითაც ზედა კრამიტი ქვედას მოხერხებულად ერგებოდა.

შედებილი წითლად								
№	ტიპი	სი-გრძე	სიგანე თავში	სიგანე ბოლოში	აკეცილი გვერდის სიმაღლე	კეცის სისქე	„ღობის“ სიმაღლე	
1	ბრტყე-ლი	50 სმ	35 სმ	30 სმ	5 სმ	2.2 სმ	–	ტაბ. I. 1
2	ბრტყე-ლი	50 სმ	34 სმ	30 სმ	5 სმ	2 სმ	–	ტაბ. I. 3
3	ღა-რისე-ბური	50 სმ	25 სმ	15 სმ	–	2 სმ	2,5 სმ	ტაბ. III. 1
4	ღა-რისე-ბური	50 სმ	25 სმ	15 სმ	–	2 სმ	3 სმ	ტაბ. II. 2

შეუღებავი კრამიტი სამთავისში ყველაზე დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა. განირჩევა ბრტყელ და ღარისებურ ნიმუშთა სხვადასხვა ვარიაციის. ნედლეულად გამოყენებულია საშუალოდ განლექილი, კარგად მოხელილი თიხა. დაყალიბების შემდეგ კი ისინი ხარისხიანადაა გამომწვარი. კრამიტთა ამ ჯგუფისათვის დამახასიათებელია ასომთავრული და ნუსხური ასო-ნიშნები. ისინი, როგორც აღინიშნა, კვლევის

დასრულების შემდეგ გამოქვეყნდება. შეუღლებავი ბრტყელი კრამიტის ზომა თითქმის უახლოვდება წითლად შეღებილი კრამიტისას, თუმცა, მასთან შედარებით რამდენადმე მცირეა. ასეთივეა სადა, ღარისებური კრამიტიც. მათთვის დამახასიათებელია 1,5-2,0 სმ სიმაღლის ღობე, რომელიც ხან უშუალოდ ზურგზეა დაძვრული, ზოგჯერ კი ამოყვანილია კრამიტის სხეულიდან. ხშირად ღარისებურ კრამიტს მთელ სიგრძეზე გასდევს რელიეფური ზოლი, რომელიც ბოლოვდება ჰორიზონტალურად გადაძვრული ასეთივე რელიეფური ხაზით. ყურადღებას იქცევს ერთი ეგზემპლარი, რომლის მსაგავსიც სამთავისში სხვა არ აღმოჩენილა. მისი სიგანე ბოლოში – 30 სმ-ს, თავში კი 35-40 სმ-ს აღწევს. როგორც ჩანს, ეს ე.წ. კურტნის კრამიტი სახურავის კეხზე თავსდებოდა.

შეუღლებავი ბრტყელი და ღარისებური კრამიტი კომპლექსის მთელ ფართობზე ვრცელდებოდა. ის აღმოჩნდა სამთავისის ტაძრის სიახლოვეს, სამეურნეო უბანსა და ეპისკოპოსის პალატის მიმდებარე ტერიტორიაზე. ზომებიდან, ხარისხიდან და წარწერებიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ ამგვარი კრამიტი სამთავისის ჯვარგუმბათოვანი ტაძრის გადახურვისათვის იყო განკუთვნილი.

შეუღლებავი სადა								
№	ტიპი	სიგრძე	სიგანე თავში	სიგანე ბოლოში	აკეცილი გვერდის სიმაღლე	კეცის სისქე	ღობის სიმაღლე	
1	ბრტყელი	45 სმ	35 სმ	30 სმ	5 სმ	2 სმ	–	ტაბ. II.1
2	ბრტყელი	50 სმ	35 სმ	30 სმ	5 სმ	2 სმ	–	ტაბ. III.2
3	ბრტყელი	50 სმ	35 სმ	30 სმ	5 სმ	2 სმ	–	ტაბ. III.3
4	ღარისებური	50 სმ	25 სმ	20 სმ	–	2 სმ	2 სმ	ტაბ. I.2
5	ღარისებური	50 სმ	25 სმ	20 სმ	–	2 სმ	1.5 სმ	ტაბ. I.4
6	ღარისებური	56 სმ	25 სმ	20 სმ	–	1.8 სმ	2 სმ	ტაბ. II.3
7	ღარისებური	–	35-40 სმ?	30 სმ	–	2.5 სმ	1.5 სმ	ტაბ. III.4

ცისფრად მოჭიქული კრამიტები, რომლებიც, ცალკე ჯგუფს შეადგენს, შედარებით მცირე ზომისაა. მათი მთავარი განმასხვავებელია ლაუვარდისფერი, კამკამა ჭიქური, რაც მათ ძალზე ლამაზსა და მიმზიდველს ხდის. უნდა აღინიშნოს, რომ მოჭიქულია მხოლოდ კრამიტის ზედაპირი, გვერდები და ძირი კი მოუჭიქავია. განირჩევა ბრტყელი და ღარისებური ნიმუშები. ისინი დამზადებულია კარგად განლექილი თიხისაგან, სიგრძე 33-35 სმ-ს აღწევს. ბრტყელი კრამიტის სიგანე თავში 23-25 სმ-ია, ბოლოში კი - 20 სმ. ღარისებური კრამიტი სადაა, გლუვი ზედაპირით და არ აქვთ ე.წ. ღობე.

ამგვარი კრამიტები სამთავისში მხოლოდ ეპისკოპოსის პალატთან აღმოჩნდა. თავად პალატი ბანური გადახურვის მქონე ნაგებობა იყო და მის სახურავზე კრამიტი დაგებული არ ყოფილა, მაშინ, როდესაც, მის სამხრეთით მდებარე მარანს ცალ მხარეს დაფერდებული სახურავი ჰქონია. ვფიქრობთ, რომ ცისფრად მოჭიქული კრამიტით სწორედ მარანი იყო გადახურული.

ცისფრად მოჭიქული								
№	ტიპი	სი-გრძე	სიგანე თავში	სიგანე ბოლოში	აპეცილი გვერდის სიმაღლე	კეცის სისქე	ღობის სიმაღლე	
1	ბრტყე-ლი	35 სმ	25 სმ	20 სმ	3 სმ.	2 სმ	—	ტაბ. IV.1
2	ბრტყე-ლი	33 სმ	23 სმ	20 სმ	3 სმ	2 სმ	—	ტაბ. IV. 2
3	ღა-რისე-ბური	33 სმ	20 სმ	17 სმ	—	2 სმ	—	ტაბ. IV. 3
4	ღა-რისე-ბური	33 სმ	20 სმ	17 სმ	—	2 სმ	—	ტაბ. IV. 4

გამორჩეულია შედარებით ცოტა, ყავისფრად მოჭიქული კრამიტი, რომელსაც ახასიათებს გამოწვის მაღალი ხარისხი, ზომების სხვადასხვაობა და მუქი ყავისფერი ჭიქური. ამ ჯგუფში შედის განსაკუთრებული ფორმის ერთი კრამიტი, რომლის ზურგიც ტალღოვანია და სამ ნაწილადაა დაყოფილი. მისი ამგვარი, სპეციფიკური ფორმა გუმბათზე კრამიტების წრიულად განშლის საშუალებას იძლეოდა. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ გუმბათის მკვეთრი დაფერდება აუცილებელს ხდიდა ლითონის სარკებით კრამიტების დამატებით დამაგრებას. ამით აიხსნება ისიც, რომ ამ კრამიტებს თითქმის ყოველთვის სარკისათვის განკუთვნი-

ლი ნახერეტი აქეს. ყურადღებას იქცევს ყველაზე მცირე ზომის კიდევ ერთი კრამიტი, რომლის სიგრძეც მხოლოდ 15 სმ-ს აღწევს. ისიც, როგორც ჩანს, განსაკუთრებულ ადგილზე, კერძოდ კი, გუმბათის წვერში იდებოდა.

ყავისფრად მოტიქული ყველა კრამიტი მთავარი ტაძრის სიახლოვეს აღმოჩნდა. ვფიქრობთ, რომ XVI საუკუნემდე, როდესაც სამთავისში მნიშვნელოვანი აღმშენებლობითი სამუშაოები ჩატარდა, ტაძრის გუმბათი სწორედ ამგვარი, ყავისფრად მოტიქული, კრამიტით უნდა ყოფილიყო დაბურული.

ყავისფრად მოტიქული								
№	ტიპი	სიგრძე	სიგანე თავში	სიგანე ბოლოში	აპოცილი გვერდის სიმაღლე	კეცის სისქე	ღობის სიმა ღლე	
1	ბრტყელი	30 სმ	20 სმ	15 სმ	3 სმ	2 სმ	—	ტაბ. V. 1
2	ბრტყელი	32 სმ	23 სმ	18 სმ	5 სმ	2.5 სმ	—	ტაბ. V. 2
3	ბრტყელი (ნახერე ტით)	35 სმ	18 სმ	14 სმ	3 სმ	2 სმ	—	ტაბ. V. 3
4	ბრტყელი	15 სმ	8 სმ	5 სმ	2.5 სმ	1.5 სმ	—	ტაბ. V. 6
5	ღარისე ბური (ნახერე ტით)	38 სმ	10 სმ	5 სმ	—	2 სმ	2 სმ	ტაბ. V. 4
6	ღარისე ბური (ნახერეტით)	38 სმ	11 სმ	6 სმ	—	2 სმ	2 სმ	ტაბ. V. 5
7	ღარისე ბური ტაღლის კანი (ნახერეტით)	?	35 სმ	?	—	3 სმ	—	ტაბ. II. 4

სამთავისში კრამიტებთან ერთად აღმოჩენილია გადახურვის ისეთი მნიშვნელოვანი ელემენტიც, როგორიცაა ანტეფიქსი (ლათ. Antefixum, Antefi-გი – (წინიდან ეამაგრება). სამთავისის ანტეფიქსები ხასიათდება არქაული ნიშნებით, ღამაზი ფორმებით, მასიურობითა და რელიეფური გამოსახულებებით. ყველა მათგანი წერნაქით წითლადაა შეღებილი და მათი ფერი ანალოგიურია ზემოთ განხილული შეღებილი კრამიტების ფერისა. მოპოვებული 15 ერთეულიდან 14-ს შუბლზე რელიეფურად გამოსახული „აყვავებული ჯვარი“ აქეს, მხოლოდ ერთი ნიმუშია სადა, გამოსახულების გარეშე. „აყვავებული ჯვრის“ სიმბოლიკა და მის მნიშვნელობას ქვემოთ განვიხილავთ. აქ კი დავსძენთ მხოლოდ

იმას, რომ ყველა ანტეფიქსი სამთავისის ბაზილიკის გათხრების დროს იატაკის დონეზეა მოპოვებული. ეჭვგარეშეა, რომ ეს ანტეფიქსები წითლად შეღებილ კრამიტთან ერთად სწორედ ბაზილიკის გადახურვისას გამოიყენეს. ცალკე უნდა აღინიშნოს განსხვავებული ფორმისა და გამოსახულების მქონე კიდევ ერთი ანტეფიქსი, რომელსაც შუბლზე კონცენტრული წრეები, დაბეჭდილი სამკუთხედებით გამოყვანილი ჯვარი და ნაჭდევეები აზის. მსგავსება მხოლოდ ისაა, რომ ეს ნიმუშიც სხვა დანარჩენებით წითლადაა შეღებილი.

ანტეფიქსები							
№	შეფერილობა	შუბლის სიმაღლე	შუბლის სიგანე	სიგრძე	გამოსახულება	კედლის სისქე	
1	წითლად შეღებილი	14 სმ	16 სმ	?	„აჟვავი-ბული ჯვარი“	2 სმ	ტ ა ბ . VI.1
2	წითლად შეღებილი	14 სმ	15 სმ	25 სმ ?	„აჟვავი-ბული ჯვარი“	2 სმ	ტ ა ბ . VI. 2
3	წითლად შეღებილი	14 სმ	15 სმ	?	„აჟვავი-ბული ჯვარი“	2 სმ	ტ ა ბ . VI. 3
4	წითლად შეღებილი	14 სმ	15 სმ	?	კონცენტრული წრეები, ნაჭდევი სამკუთხედები	2 სმ	ტ ა ბ . IX. 2
5	წითლად შეღებილი	12 სმ	14 სმ	?	გამოსახულების გარეშე	2 სმ	ტ ა ბ . VII. 7

ადრეული შუა საუკუნეების ქართულ საკულტო ნაგებობათა გადახურვისას ანტეფიქსების გამოყენება უცხო არ ყოფილა. რელიეფურჯვრიანი ანტეფიქსები ცნობილია მცხეთიდან, რუსთავიდან, ურბნისიდან, გურჯაანიდან, ვაჩნაძიანიდან, აკურადან და სხვ. სოფ. ალაიანშიც, თხოთის მთაზე, მდებარე წმინდა ნინოს ეკლესიის გათხრების დროს წრეში ჩასმული ტოლმკლავა ჯვრის რელიეფურ გამოსახულებიანი ანტეფიქსების შესანიშნავი ნიმუშები აღმოჩნდა⁵. ხშირად ანტეფიქსებზე

⁵ გ. მახარაძე, დ. ბერიკაშვილი, გ. ლომთაძე, და ზ. მახარაძე – თხოთის მთაზე მდებარე წმინდა ნინოს ეკლესიის არქეოლოგიური გათხრების სამეცნიერო ანგარიში. 2011.

ცხოველთა სტილიზებულ გამოსახულებებს ვხვდებით. ცხოველ-ფრინველთა გამოსახულებანი ანტეფიქსებზე მათი არქაულობის ნიშანია. სოფ. ქვაცხელებში (ურბნისი) აღმოჩენილი ერთ-ერთი ანტეფიქსის შუბლზე, წრიულ ჩარჩოში, მოთავსებული სტილიზებული ირმის ფიგურაა, რომელსაც ფეხებს შორის და ზურგზე თითო პატარა ცხოველი უზის [ჯავახიშვილი 1962: 3]. ეს ანტეფიქსი დაბალი რელიეფური ტვიფრითაა გამოყვანილი და მისი კომპოზიცია ძალზე ემსგავსება გვიანანტიკური ხანის ცხოველთა გამოსახულებებიან ბრინჯაოს ბალებს. ურბნისიდან ცნობილია კიდევ სამი ანტეფიქსი, რომლებზეც ცხოველის გამოსახულებასთან ერთად რელიეფური ჯვარიც ჩნდება. ერთ-ერთ ანტეფიქსზე პროფილით გამოსახულია ირემი რომელსაც თითქოს ვედრების ნიშნად მარჯვენა ფეხი ოდნავ აქვს აწეული და თავადაც ჯვრისაკენ არის მიმართული [კალანდაძე 1959: 15]. ასევეა ცხვრის პროტომით შემკული კიდევ ორი ანტეფიქსი, რომლებზეც ცხვრის წინ „აყვავებული“ ჯვარია გამოსახული [ზაქარაია 1965: 67]. როგორც ჩანს, ადრეულ ეტაპზე ანტეფიქსებისათვის დამახასიათებელი იყო ცხოველთა გამოსახულებები, შემდეგ კი, ქრისტიანობის გაძლიერებასთან ერთად, ცხოველთა გამოსახულებები კარგავს თავის აქტუალურობას და მათს ადგილს იკავებს „ცხოველმოქმედი ჯვარი“.

სამთავისში აღმოჩენილ არც ერთ ანტეფიქსზე ცხოველთა გამოსახულება არ დასტურდება. მათთვის დამახასიათებელია „აყვავებული ჯვარი“, რაც ჯვრის ტრანსფორმაციის შედეგად მიღებული გამოსახულება უნდა იყოს. ჯვარი, რომელიც ადრეულ ეტაპზე მარტივად, სადად გამოიხატებოდა, გარკვეული დროის შემდეგ განიცდის სტილიზაციას და იმატებს რტოებს, განტოტვილ ღეროებსა და ზოგჯერ მცენარეული ნაყოფის გამოსახულებაც კი. სვეტიცხოვლის ეზოში, ტაძრის დასავლეთით, 5 მ-ის მანძილზე აღმოჩენილ ანტეფიქსს, რომელიც IV საუკუნით თარიღდება, შუბლზე კვარცხლბეკზე აღმართული „სიცოცხლის ხე“ რელიეფურად აქვს გამოხატული [ყიფიანი 2001: 41]. ხის დაშვებული რტოები ბროწეულებითაა აღჭურვილი, მისი წვერი კი სამადაა განტოტვილი (ტაბ. VIII). სამად განტოტვილი წვერით, დაბლა დახრილი რტოებითა და კვარცხლბეკით სამთავისის ანტეფიქსები ყველაზე მეტად სწორედ სვეტიცხოვლის ამ ანტეფიქსს ემსგავსება. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ სამთავისის ნიმუშებზე დაბლა დახრილი რტოები ბროწეულების გარეშეა და ჯვრის ღეროსთან თითქმის წრეს კრავს. ასევე გამარტივებულია ჯვარიც და მას განტოტვილი ღეროს ქვეშ მკლავი აღარ აქვს. ეს დეტალები და ამგვარად „შემსუბუქებული“ გამოსახულება გვაფიქრებინებს, რომ სამთავისის ანტეფიქსები სვეტიცხოვლის ნიმუშთან შედარებით ახალია და მომდევნო საუკუნეებს განეკუთვნება.

ანტეფიქსების თანადროულია სამთავისის წითლად შეღებილი კრამიტები, რომლებიც უახლოვდება ურბნისის (45×25×20,5 სმ. VII საუკუნე), ქვაცხელების (48×35×30 სმ. VIII ს.), თბილისში, ერეკლე II-ის მოედანზე აღმოჩენილსა (37×25,5×21 სმ. VII-VIII სს.) და გურჯაანის ყველაწმინდის (40×25×20 სმ) კრამიტებს, ასევე მასალებს დასავლეთ საქართველოს ადრეული შუა საუკუნეების ცნობილი ძეგლებიდან, როგორებიცაა ვაშნარი [Леквинадзе 164.], ბიჭვინთა [რამიშვილი 1963: 70], ყულევი

[ხოშტარია 1946: 81], ნოქალაქევი [ლომიტაშვილი 2003: 190] და სხვ.

როგორც ადრეული შუა საუკუნეების ხანის ძეგლებზე ჩატარებული გათხრები გვიჩვენებს, ამ პერიოდის რიგითი მოსახლეობის საცხოვრებელი ნაგებობანი, ძირითადად, რიყის ქვითა და ალიზით არის ნაგები, სახურავი კი ბანურია. ცხადია, რომ მოსახლეობის უდიდესი ნაწილისათვის სახლების ასაგებად რიყის ქვისა და ალიზის შოვნა-დამზადება უფრო ხელმისაწვდომი იყო, ვიდრე აგურისა და კრამიტისა. ისინი, როგორც ხელოსნობის პროდუქტი, ბევრად ძვირი სამშენებლო მასალას იყო [ჯღამაია 1980: 18]. ადრეული შუა საუკუნეების საქართველოში კრამიტი და, მით უმეტეს, ანტეფიქსი განსაკუთრებული ნაგებობების გადასახურავად გამოიყენებოდა. კრამიტით იყო გადახურული იბერიის წარჩინებულთა სახლებიც, რიგით მოქალაქეებს კი ასეთ მასალაზე, ცხადია, ხელი არ მიუწვდებოდათ [აფაქიძე 1963: 70]. მნიშვნელოვან ციხესიმაგრეთა კოშკები, ისევე, როგორც თითქმის ყველა საკულტო ნაგებობა, ყოველთვის კრამიტით ყოფილა გადახურული, რაც უზრუნველყოფდა კარგ დაცულობასა და, ამავე დროს, მათ ღამაზსა და მიმზიდველს ხდიდა [Чубинашвили 1959: 140].

ჩვენი აზრით, სამთავისში აღმოჩენილი წითლად შეღებილი კრამიტი და ანტეფიქსები სამთავისის ბაზილიკის გადახურვისას გამოიყენებოდა და აქ აღმოჩენილ დანარჩენ კრამიტთან შედარებით ყველაზე ადრეულია.

უფრო გვიანდელია დიდი ზომის, ბრტყელი და ღარისებური კრამიტი, რომელიც კომპლექსის მთელ ტერიტორიაზეა მოპოვებული. ერთ-ერთი ბრტყელ კრამიტს (ტაბ. II, 1) ზემოდან რელიეფური ჯვარი აქვს გამოსახული. ჯვრის გამოხატვა კრამიტზე ხაზს უსვამდა მის განსაკუთრებულ დანიშნულებას, კერძოდ იმას, რომ იგი ეკლესიის გადახურვისთვის იყო განკუთვნილი. რელიეფურჯვრიანი კრამიტი ცნობილია განვითარებული შუა საუკუნეების ძეგლებიდან და გამოყენებულია XI–XII საუკუნეების ტაძართა სახურავებში (ფიტარეთი, მანგლისი, კუმურდო, თიღვა). უნდა აღინიშნოს, რომ გადახურვაში ზოგჯერ მხოლოდ ერთი სახის კრამიტი გამოიყენებოდა და იგი სახურავზე წაღმა-უკუღმა ლაგდებოდა. მსგავსი გადახურვა ცნობილია დმანისიდან (XIII ს.), სადაც აბანოს გადასახურავად მხოლოდ ბრტყელი კრამიტი იყო ნახმარი [მუსხელიშვილი 1938: 352]. მცხეთაში აღმოჩენილი ასეთივე კრამიტის ნიმუში მოჭიქულია მხოლოდ ზურგიდან, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ის სხვა კრამიტს ზემოდან პირქვე ეფარა. სამთავისში ბრტყელი და ღარისებური კრამიტის დიდი რაოდენობით აღმოჩენა გვაფიქრებინებს, რომ აქ ეკლესია ამ ორი ტიპის კრამიტით იყო გადახურული. თუმცა, ამგვარად დაბურული იყო მხოლოდ ტაძრის მკლავები, გუმბათზე კი ყავისფრად მოჭიქული კრამიტი ელაგა.

გუმბათის სახურავად უნდა გამოეყენებინათ ყავისფრად მოჭიქული კრამიტი, რომელსაც ღარისებური, სამ ნაწილად პროფილირებული ტალღისებური ფორმა აქვს (ტაბ. II, 4). იგი ბრტყელ კრამიტს ზემოდან ეფარა და თავისი განსაკუთრებული ფორმით მისი წრიულად განშლის საშუალებას იძლეოდა. გუმბათის მკვეთრი დაფერდების გამო აქ მდებარე კრამიტს საგანგებო ნახვრეტი ჰქონდა. ასეთივე ნახვრეტი ჰქონდა ზემოთ აღნიშნულ გადამყვან-პროფილირებულ კრამიტსაც,

რომელიც ლითონის სარკით საიმედოდ მაგრდებოდა სახურავზე. მუქ ყავისფრად იყო მოჭიქული გუმბათის ბრტყელი და ღარისებური კრამიტებიც. ისინი ფორმითა და ზომით ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა. ჩვენი აზრით, ეს განსხვავება განპირობებული იყო გუმბათის ფორმით: კერძოდ, გუმბათის წვერში იდებოდა გაცილებით მცირე ზომის კრამიტი, ვიდრე მის ძირში. ვფიქრობთ, რომ ყველაზე მცირე ზომისა და ყავისფრად მოჭიქული ერთ-ერთი კრამიტი (ტაბ. V, 6) სწორედ გუმბათის წვერისათვის იყო განსაზღვრული.

მოჭიქული კრამიტით ეკლესია-მონასტრების გადახურვა დამახასიათებელი ყოფილა განვითარებული შუა საუკუნეების საქართველოსათვის. ექვთიმე თაყაიშვილის ცნობით, იშხნის ტაძრის გუმბათი დაფარული ყოფილა ცისფრად და წითლად მოჭიქული კრამიტით, ხოლო ოშკის გუმბათის კრამიტი ყავისფრად და მწვანედ ყოფილა მოჭიქული. ასეთივე მოჭიქული კრამიტი ეხურა ხახულის მთავარ, გუმბათიან ეკლესიასაც [Такаишвили 1962: 23, 53, 69]. მოჭიქული კრამიტითვე ყოფილა დაბურული თბილისის ე.წ. ლურჯი მონასტერი, ტიმოთესუბანი, ყინწვისი, წუღრულაშენი, გუდარეხი [ზაქარაია 1958: 90], კვეტერის სასახლეცა და ეკლესიაც [მინდორაშვილი 2010: 26]. თუმცა, როგორც ჩანს, ამ ეკლესიების მხოლოდ გუმბათი იფარებოდა მოჭიქული კრამიტით, მკლავები და ის ნაწილები კი, რომლებიც ქვემოდან ნაკლებად მოჩანდა მოუჭიქავი კრამიტით ყოფილა გადახურული. ასეთივე უნდა ყოფილიყო სამთავისის ჯვარგუმბათოვანი ტაძრის გადახურვაც, მის გუმბათზე ყავისფრად მოჭიქული, მკლავებზე კი მოუჭიქავი ბრტყელი და ღარისებური კრამიტი უნდა ყოფილიყო დალაგებული.

გვიან შუა საუკუნეებს განეკუთვნება სამთავისის ეპისკოპოსის მარნის იატაკზე გამოვლენილი ლაჟვარდისფრად მოჭიქული კრამიტი. თვითონ პალატი ბანური სახურავის მქონე ნაგებობა იყო და მის გადახურვაში კრამიტი გამოყენებული არ ყოფილა. თუმცა, მარანს, რომელიც მის სამხრეთით მდებარეობდა, ცალ მხარეს დაფერდებული, ცისფრად მოჭიქული კრამიტით დახურული სახურავი ჰქონდა. აღსანიშნავია, რომ სამთავისის სამეურნეო უბანზე გამოვლენილ ქურაში აღმოჩნდა მოჭიქული კრამიტის ნიმუშები, რომელთაც მაღალი ტემპერატურის გამო ჭიქური დამწვარი და ავარდნილი ჰქონდა. სამთავისის ქურა კომპლექსის მესამე ფენას მიეკუთვნება და XVI საუკუნით თარიღდება [ბერიკაშვილი 2011]. აქ აღმოჩენილი მოჭიქული კრამიტის ფრაგმენტები იმაზე მიუთითებს, რომ ამ ხანებში კრამიტი და სხვა სახის სამშენებლო კერამიკა სამთავისში ადგილზევე მზადდებოდა, თუმცა, ცხადია, გარკვეული სახის თიხის პროდუქცია მონასტერში სხვა რაიონებიდანაც შემოჰქონდათ.

საქართველოში ლაჟვარდისფერსა და ცისფერ ჭიქურს ინტენსიურად გვიანი შუა საუკუნეებიდან იყენებენ. თუ აქამდე წამყვანი მწვანე, ყვითელი და სოსანისფერი იყო, ამიერიდან ლურჯიც მნიშვნელოვანი ხდება. სამთავისის მეოთხე ფენაში, რომელიც განვითარებული შუა საუკუნეებისაა, ლურჯად მოჭიქული თიხის ნაწარმი, ფაქტობრივად, არ არის. ლურჯად მოჭიქული კრამიტი თავს სამთავისში მხოლოდ პირველსა და მეორე ფენაში იჩენს, რომლებიც XVIII-XIX საუკუნეებით თა-

რილდება. ეპისკოპოსის მარანი, სადაც აღნიშნული, კრამიტი აღმოჩნდა, მეორე ფენას განეკუთვნება. ვფიქრობთ, ლავეარდისფრად მოჭიქული ბრტყელი და ღარისებური კრამიტი სამთავისის სამონასტრო კომპლექსში მოპოვებულ ამ ტიპის ნაწარმში ყველაზე გვიანდელია და XVIII საუკუნით თარიღდება.

ARCHAEOLOGY

DAVID BERIKASHVILI

The Georgian National Museum, Shalva Amiranashvili Museum of Fine Art
№ 1 L. Gudiashvili St. 0105 Tbilisi, Georgia
E-mail: d.berikashvili@yahoo.com

ANTEFIXES AND ROOF TILES FROM THE SAMTAVISI MONASTIC COMPLEX

Summary

Archaeological excavations carried out in Samtavisi enriched the history of the monastic complex. An unknown basilica type church was discovered in the southern part of the complex. Agricultural purpose buildings, an oil mill, a ceramic workshop, "marani" (wine storing room) and bakeries have been studied in the eastern part of the monastery. At the same time a bishop's palace of the late Middle Ages and its infrastructure were prepared for restoration.

Archaeological excavations established the following sequence of the cultural layers on the site:

Layer I starts from the surface of the ground and dates back to the second half of the 18th and 19th centuries.

Layer II dates back to the 17th and the first half of the 18th century.

Layer III dates back to the 15th-16th centuries.

Layer IV (the thickest one) belongs to the developed Middle Ages and dates back to the 11th-14th centuries.

Layer V, which is situated under the fourth layer, belongs to the early Middle Ages and contains the material of this period.

Archaeological material of Samtavisi site is very various and significant. It is represented by pottery, metal tools, stone hand-mills, bones and glass. The chronological range of these artifacts is very wide. It starts from the early Middle Ages till the 19th century. It is remarkable that besides daily artifacts, building material, roof tiles, antefixes, bricks and ceramic tubes were discovered on this site. Significant researches revealed that the tiles from Samtavisi belong to the different chronological periods and they were used as a roof for different buildings united in the complex.

The oldest are the tiles which are characterized with big sizes and are painted in red. They have signs of antiquity and they are close to the tiles of the late antique period. To the same period belong antefixes with a "blooming cross" on the surface. These antefixes with roof tiles were meditated on the floor of the Samtavisi basilica, that is why they are considered to be a part of tiled roof of the church.

Another group of roof tiles unites the samples which are characterized with big sizes and refined shapes. These tiles find their parallels on the sites of the developed Middle Ages and are made of very high quality clay and have Georgian Asomtavruli inscriptions on the surface. Some of these tiles are glazed in dark brown and have different sizes. We think that special glazed and particularly small sized tiles belonged to the dome of the Samtavisi church.

To the latest period belong the tiles which are glazed in blue and were found on the floor of "marani" nearby the bishop's palace. It seems, that "marani" was covered with blue glazed roof tiles, as "marani" dates back to the 18th century, the tiles are considered to be of the same period of time.

ილუსტრაციების აღწერილობა

ტაბ. I

სურ. 1-3. წითლად შეღებილი კრამიტები.

სურ. 2, 4. სადა, ღარისებური კრამიტები.

ტაბ. II

სურ. 1, 3. სადა, შეუღებავი კრამიტები.

სურ. 2. წითლად შეღებილი კრამიტი.

სურ. 4. ყავისფრად მოჭიქული ტალღისებურ ზედაპირიანი კრამიტი.

ტაბ. III

სურ. 1. წითლად შეღებილი კრამიტი.

სურ. 2-4. სადა, შეუღებავი კრამიტები.

ტაბ. IV

სურ. 1-4. ლაუვარდისფრად მოჭიქული, ბრტყელი და ღარისებური კრამიტები.

ტაბ. V

სურ. 1-6. ყავისფრად მოჭიქული კრამიტები.

ტაბ. VI

სურ. 1-3. წითლად შეღებილი ანტეფიქსები.

ტაბ. VII

სურ. 1-7. ანტეფიქსის ფრაგმენტები სამთავისიდან.

ტაბ. VIII

ანტეფიქსი სვეტიცხოვლის ეზოდან.

ტაბ. IX

სურ. 1-2. ანტეფიქსები სამთავისიდან.

ტაბ. X

კრამიტებისა და ანტეფიქსების განლაგების ნიმუში.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Tab. I

Fig. 1-3. Red painted tiles.

Fig. 2-4. Simple tube type tiles.

Tab. II

Fig. 1. 3. Simple non-painted tiles.

Fig. 2. Red painted tile.

Fig. 4. Brown glazed tile with a wavy surface.

Tab. III

Fig. 1. Red painted tile.

Fig. 2-4. Simple non-painted tiles.

Tab. IV

Fig. 1-4. Blue glazed flat and tube type tiles.

Tab. V

Fig. 1-6. Brown glazed tiles.

Tab. VI

Fig. 1-3. Antefixes painted in red.

Tab. VII

Fig. 1-7. Fragments of antefix from Samtavisi.

Tab. VIII. A specimen of antefix from Svetitskhoveli.

Tab. IX

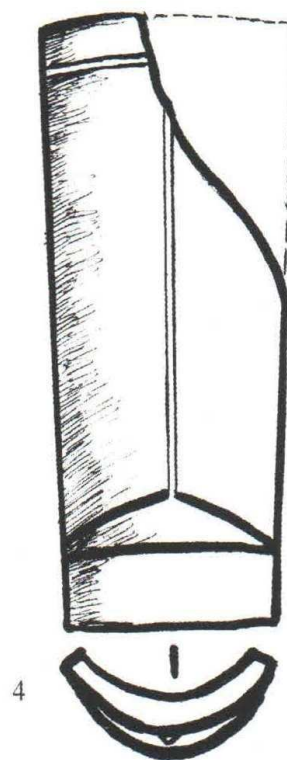
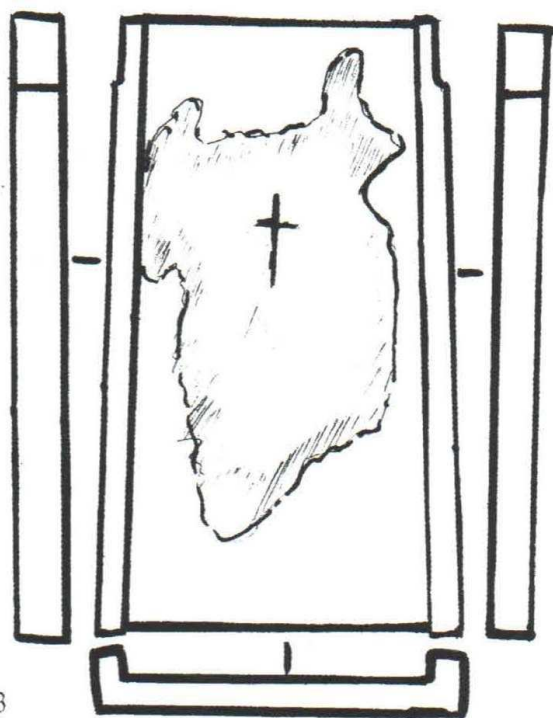
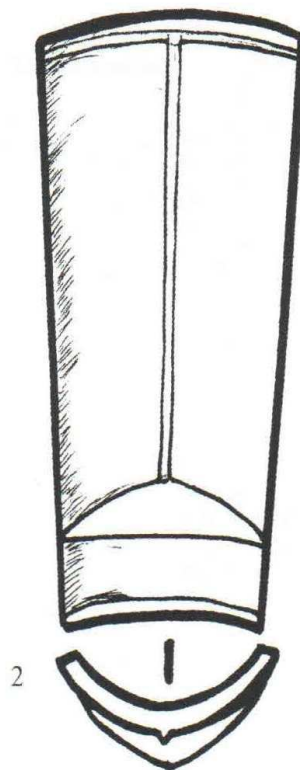
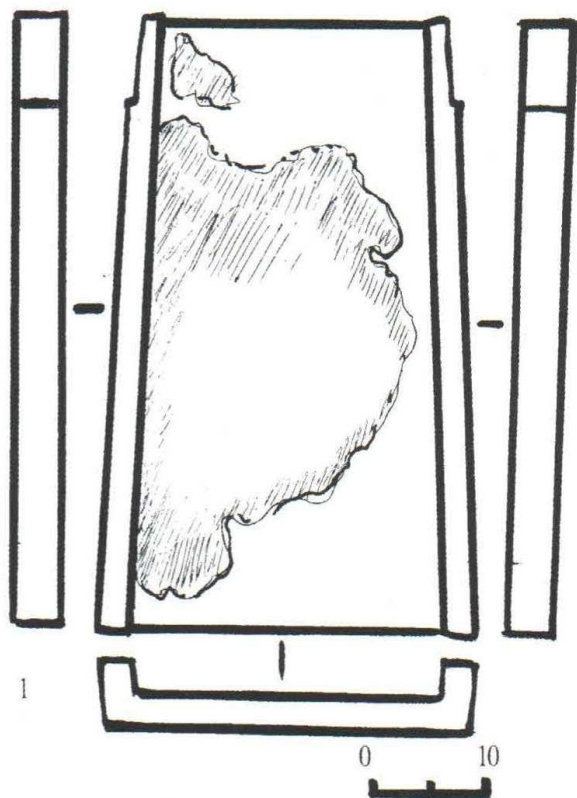
Fig. 1-2. Antefixes from Samtavisi.

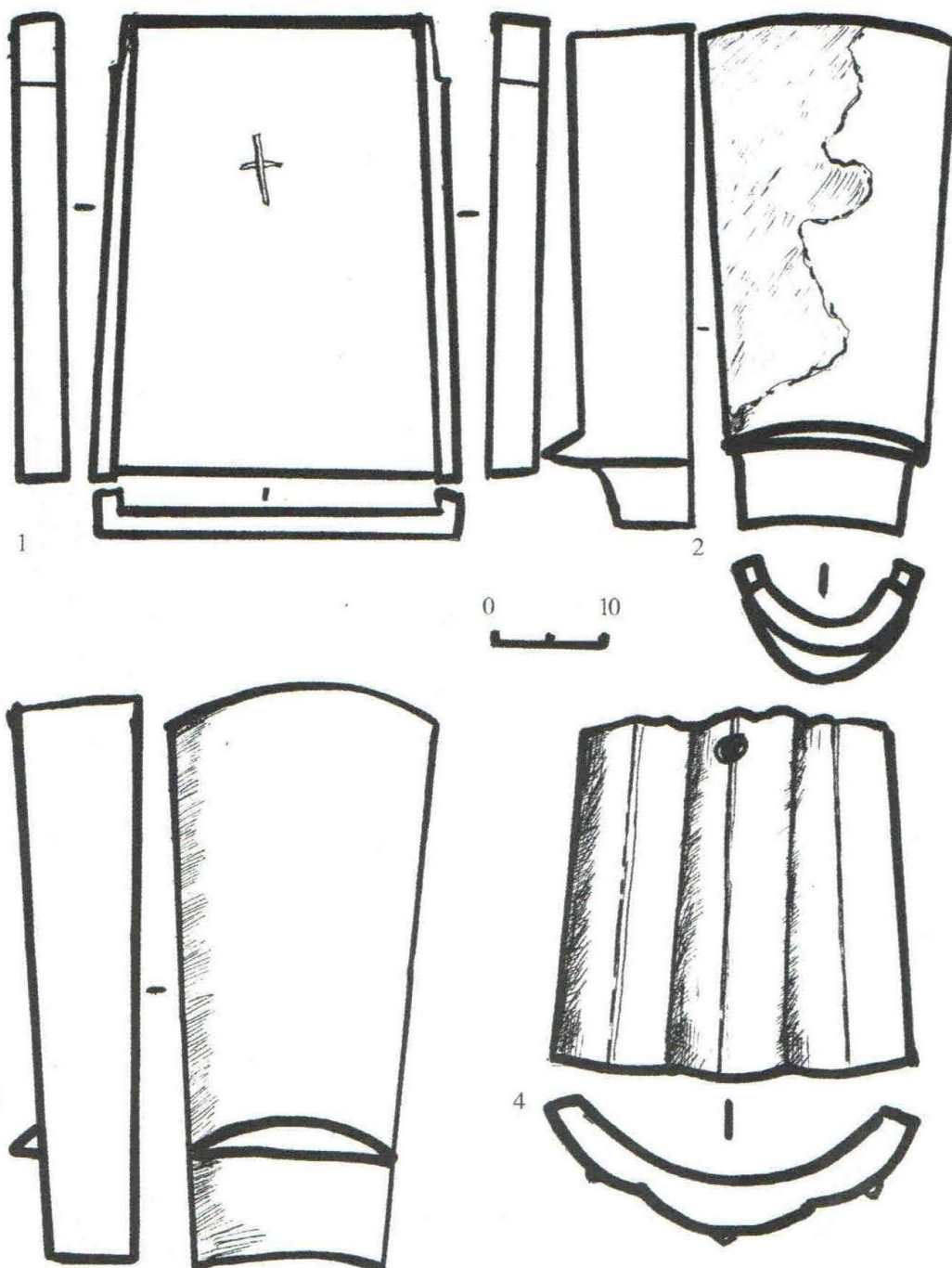
Tab. X

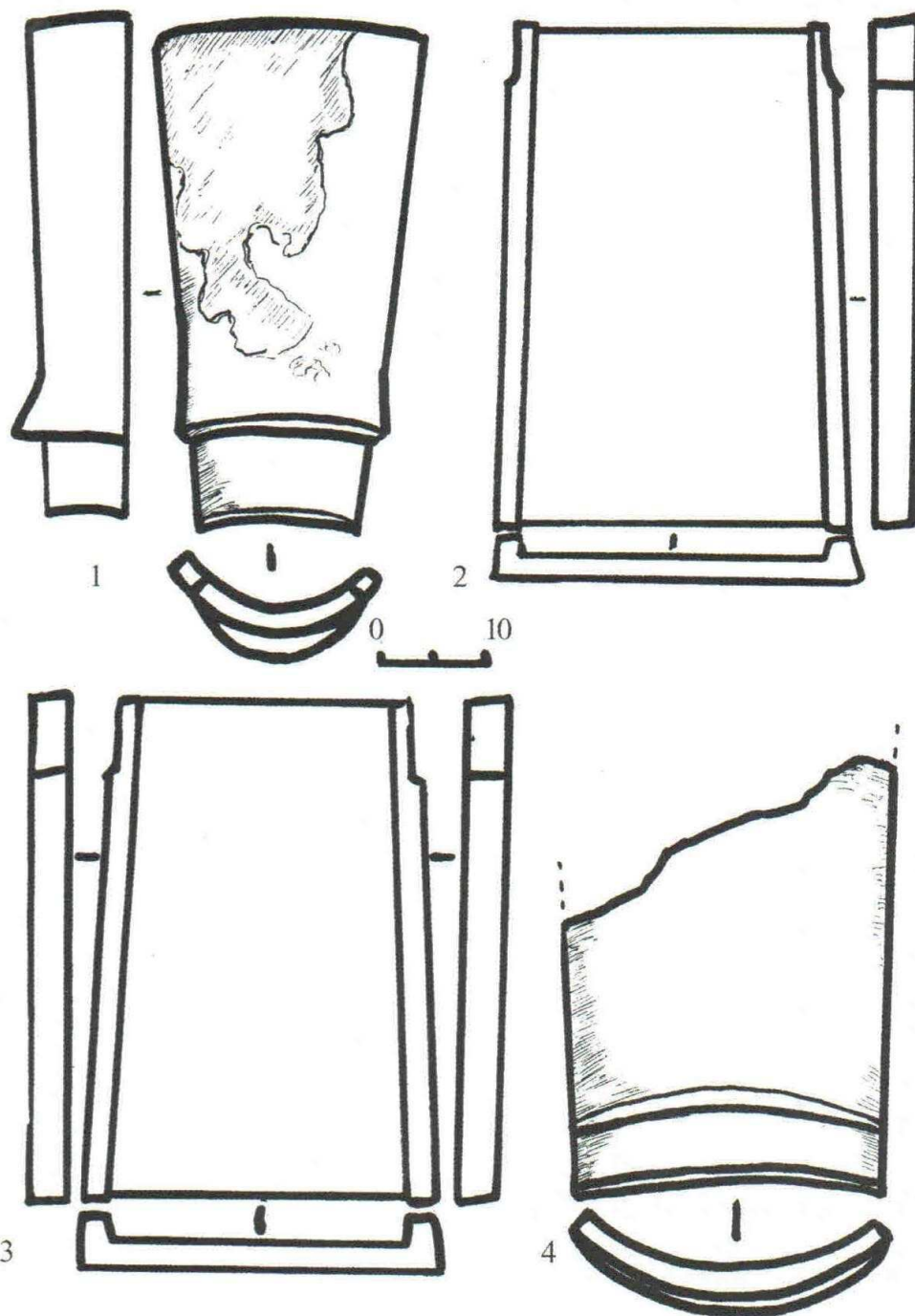
A specimen of tiled roof with tiles and antefixes.

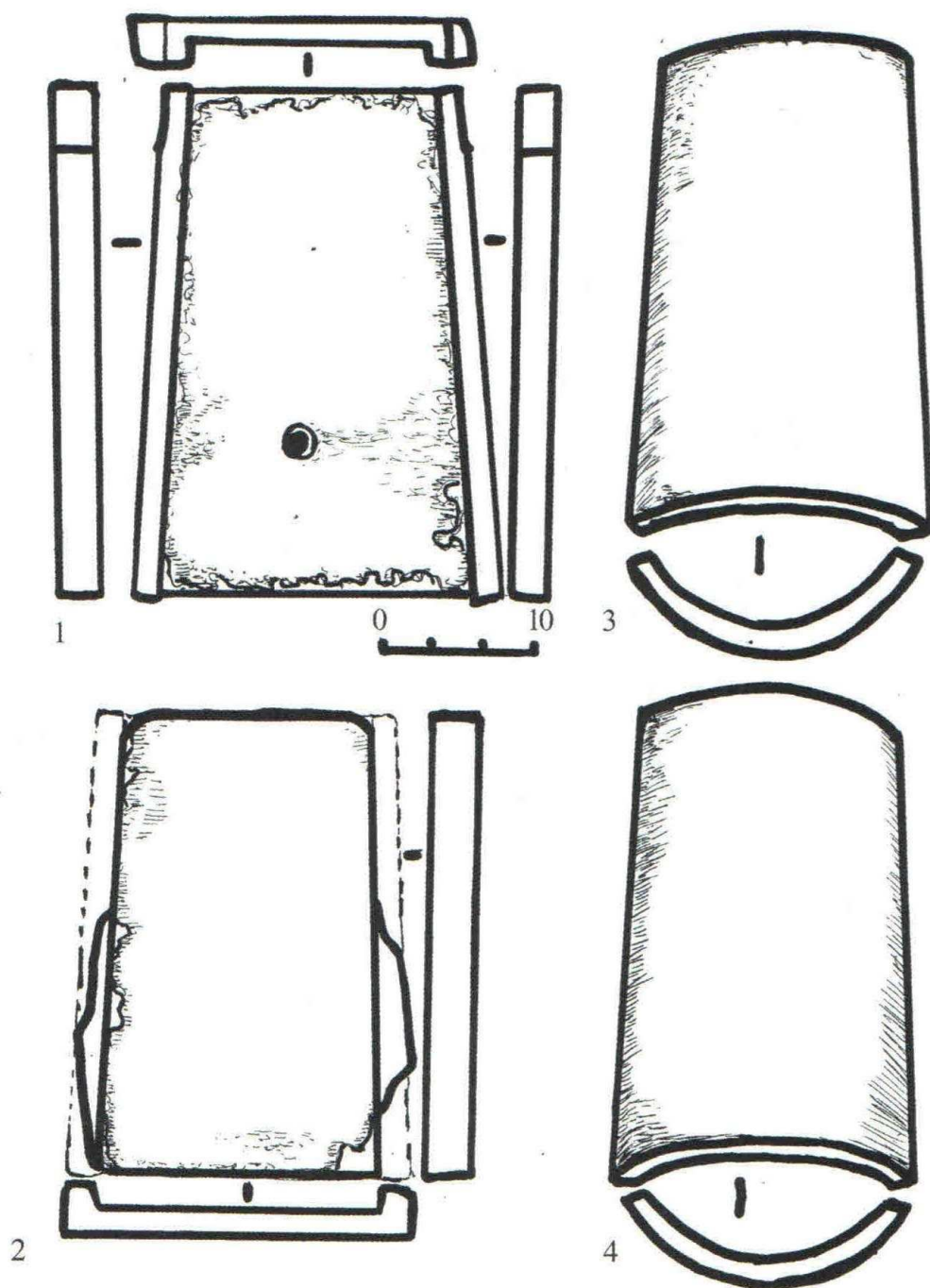
ბიბლიოგრაფია

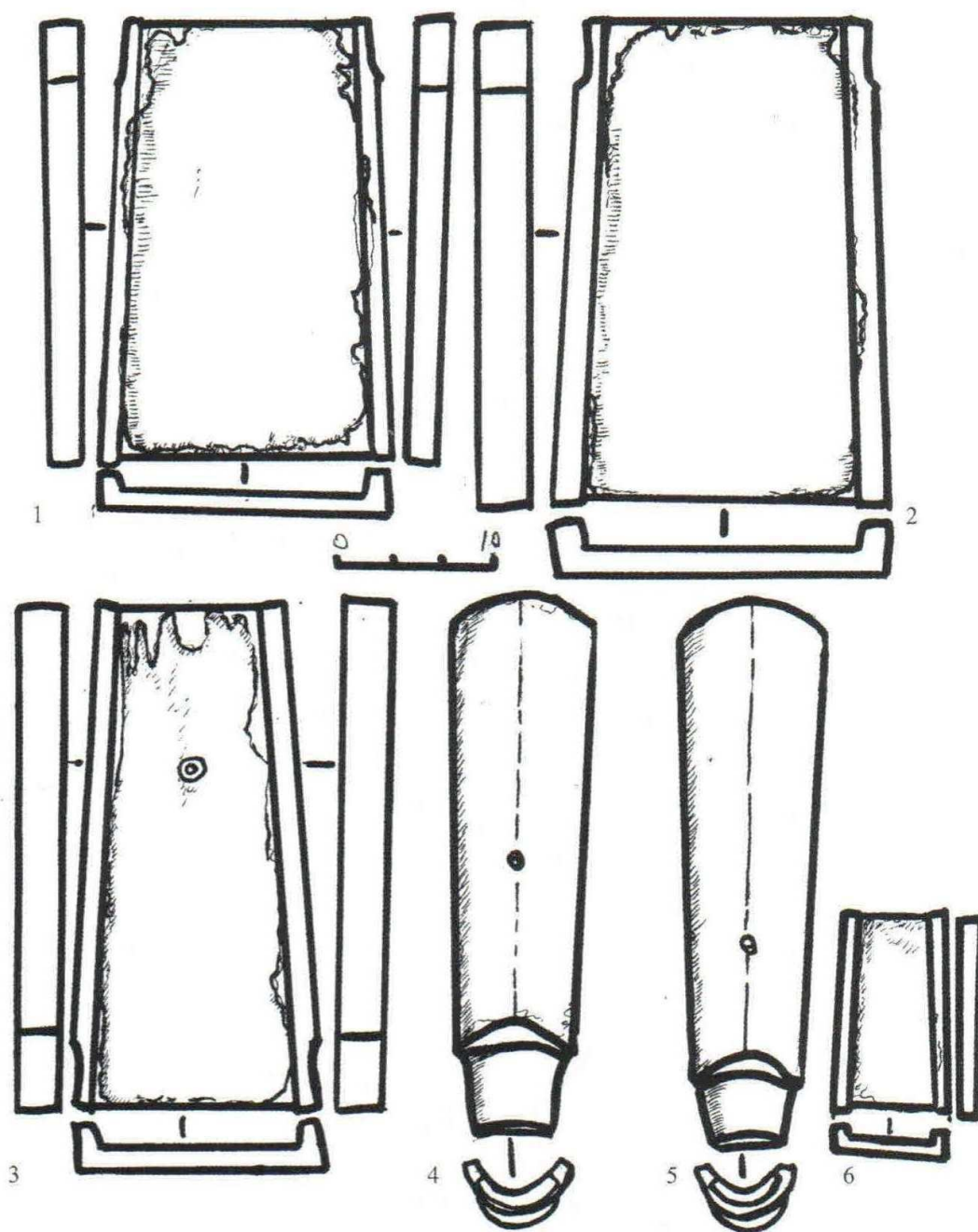
- აფაქიძე ა. 1963. ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში I. თბ. აფაქიძე ა. 1959. სამშენებლო კერამიკის წარმოების საკითხისათვის ანტიკური ხანის ქართლის სამეფოში. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები IV. ნაკ. II. გვ. 106, 117, 127. თბილისი (რედ. ს. ყაუხჩიშვილი).
- ბერიკაშვილი დ. 2010: „სამთავისის მონასტრის ზეთსახდელი“. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიური ჟურნალი V. გვ. 99-109. თბილისი (რედ. გ. მახარაძე).
- ბერიკაშვილი დ. 2011: კერამიკული სახელოსნო სამთავისიდან. გ. სილოგავას ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სტატიათა კრებული. გვ. 54. თბილისი (რედ. გ. კალანდია, ლ. კვინიკაძე).
- ზაქარაია პ. 1965: ნაქალაქარი ურბნისის ხუროთმოძღვრება. თბილისი.
- ზაქარაია პ. 1958: შუასაუკუნეების ქართული გუმბათოვანი არქიტექტურის ზოგიერთი საკითხისათვის. სსმ, XII-B. გვ. 87. თბილისი (რედ. დ. მაჩაბელი).
- კალანდია ა. 1959: მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1958 წ. სეზონის ძირითადი შედეგებისათვის. ისტ. ინსტიტუტის საველე-არქეოლოგიური სესიის თეზისები.
- ლომიტაშვილი დ. 2003: ცენტრალური კოლხეთი ძვ.წ.VIII-ახ.წ.VI სს. ციხეგოჯი-არქეოპოლისი-ნოქალაქევი. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად.
- მინდორაშვილი დ. 2010: კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა. თბილისი.
- მუსხელიშვილი ლ. 1938: დმანისი. ქალაქის ისტორია და ნაქალაქარის აღწერა. შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა.
- რამიშვილი ა. 1963: არქეოლოგიური გათხრები ბიჭვინთაში. მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, ნაკვ. III. გვ. 70-71. თბილისი
- ყიფიანი გ. 2001: სვეტიცხოვლის ეზოში აღმოჩენილი არქიტექტურული დეტალები. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, მცხეთის არქეოლოგიის ინსტიტუტი. 2000 წლის საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები.
- ხოშტარია ნ. 1946: სოფ. ყულევის არქეოლოგიური გამოკვლევა. მეცნ. აკად. მოამბე №1-2. თბ. გვ. 81. თბილისი.
- ჯავახიშვილი აღ: დლონტი ლ. 1962: ურბნისი I.
- ჯღამაია ჯ 1980. სამშენებლო კერამიკა ფეოდალური ხანის საქართველოში. თბილისი.
- Леквинадзе В.А. Материалы по монументальному строительству в Лазике. ССМ, Г. XXII-13, გვ. 164. თბილისი (რედ. ა. აფაქიძე).
- Такашвили Е.С. 1962: Экспедиция 1917-20 года в южные провинции Грузии. Тбилиси.
- Чубинашвили Г.Н. 1959: Архитектура Кахетии. Тбилиси.

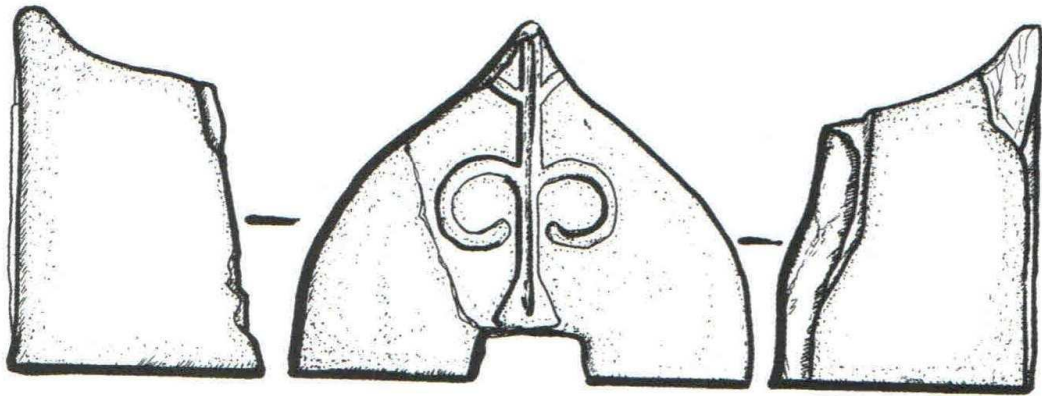

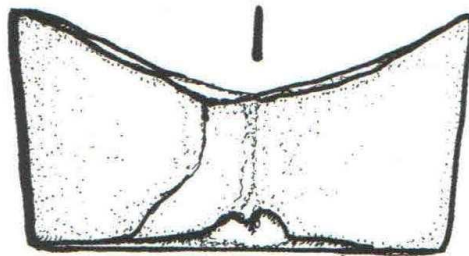

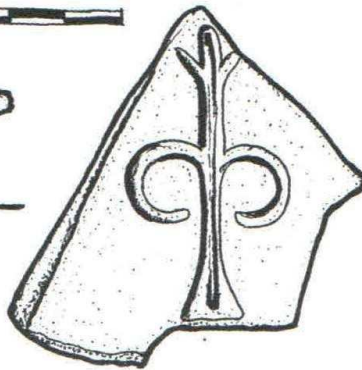
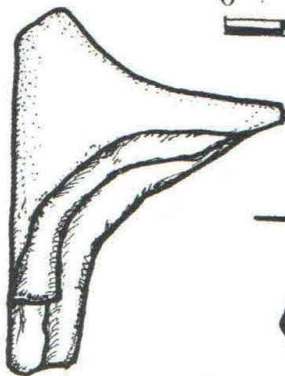

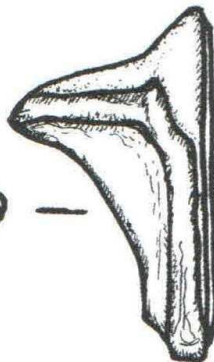
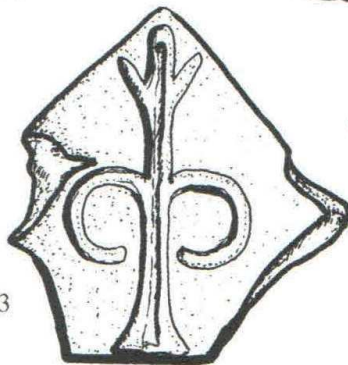
1

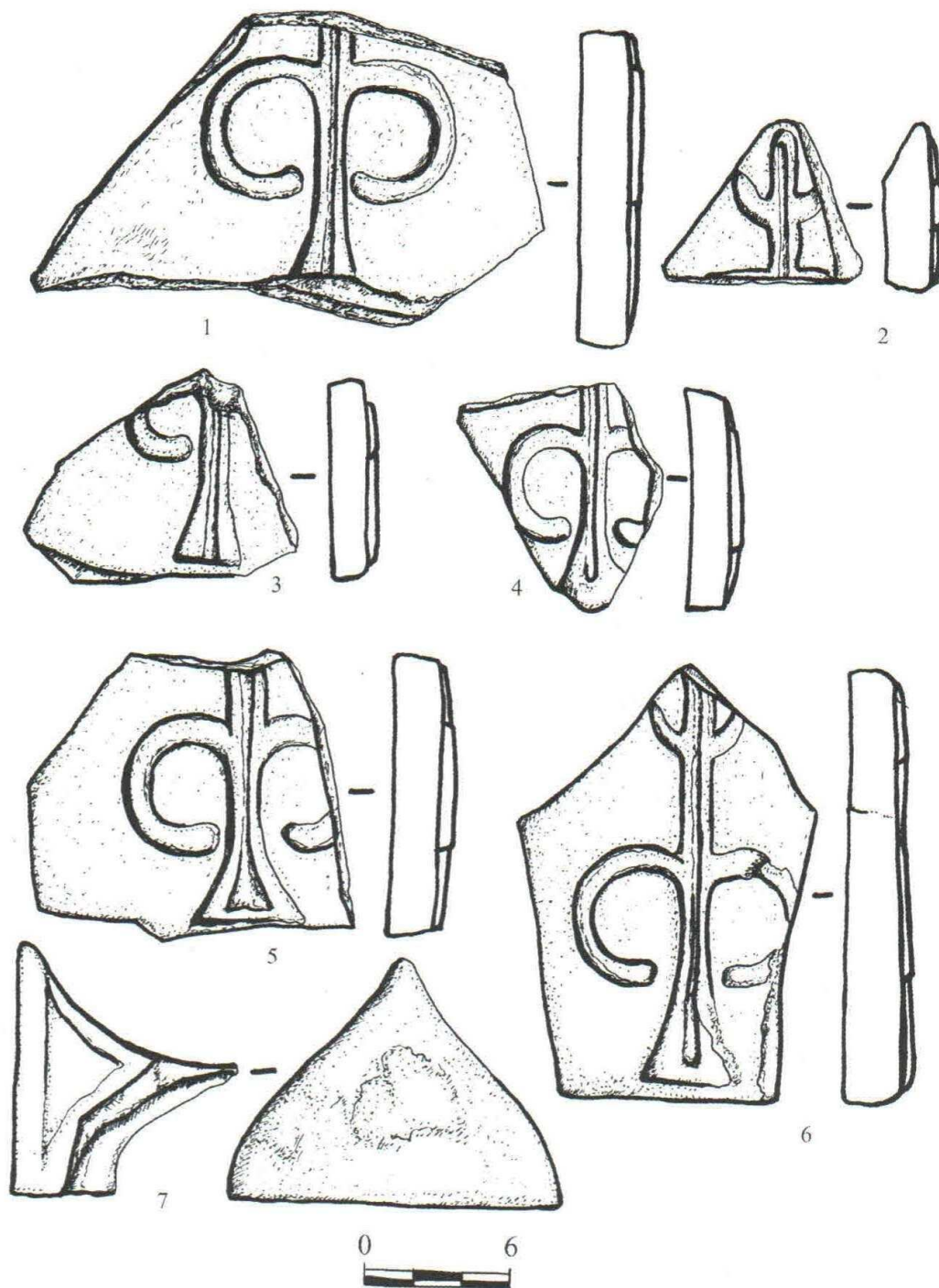

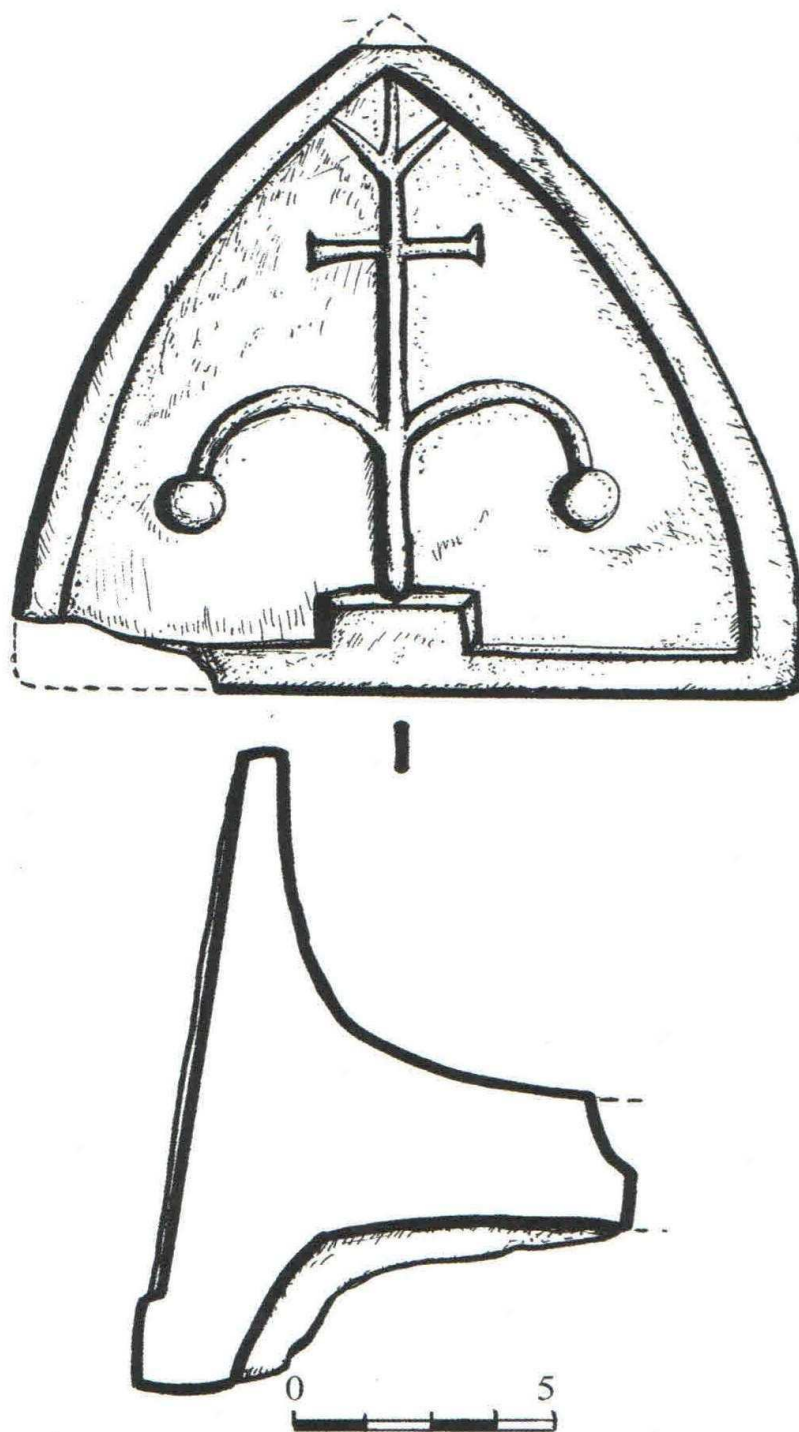
2

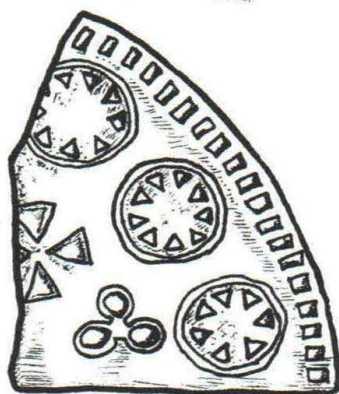
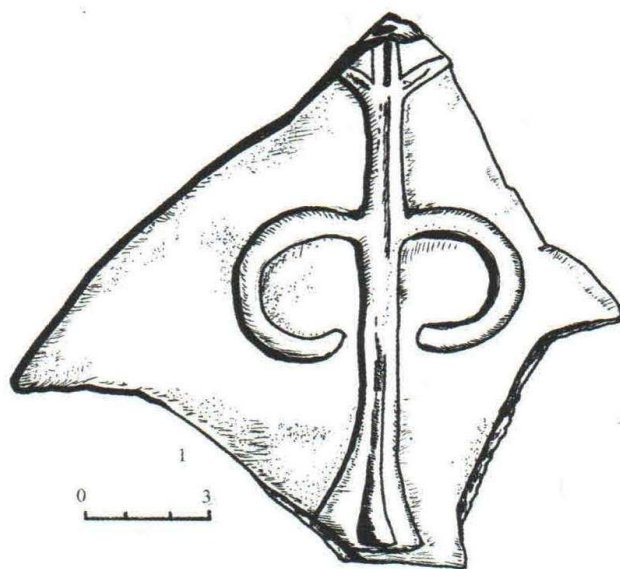
3

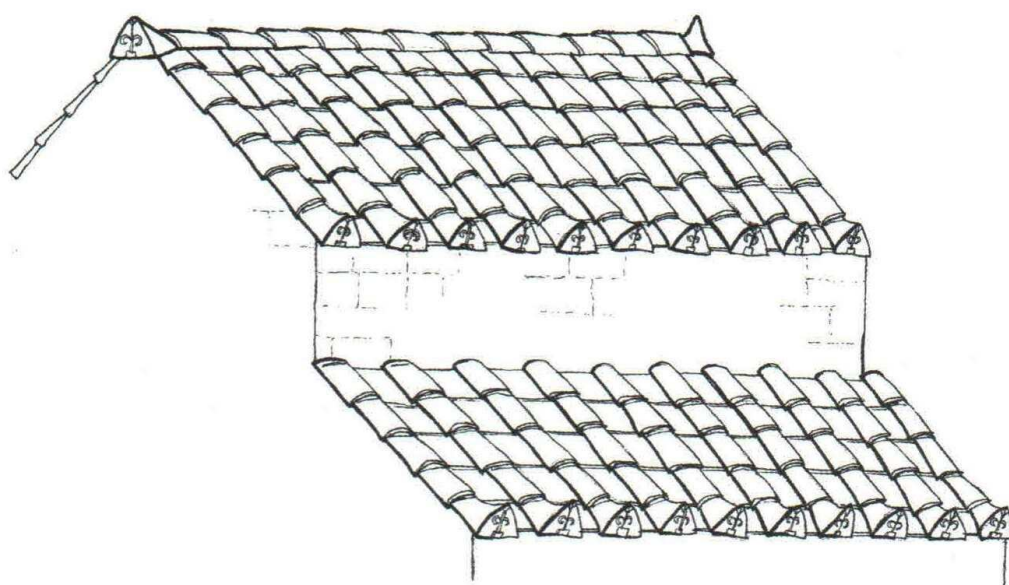

ფაბ. IX Tab.

ფაბ. X Tab.

ISSN 1512-1895

9 771512 189002